

**Снежана Соковић,
Даница Васиљевић**

**НОВА ПЕНОЛОГИЈА – СТАРА
ПРАКСА СА НОВИМ ИМЕНОМ**

УВОД

У научним дискусијама о кажњавању полазило се током времена са различитих становишта, користећи језик религије, психологије, педагогије, економије, социологије. Упркос значајним разликама међу њима, сваки од ових приступа описује криминал првенствено као интеракцију појединца са његовом социјалном средином. Развој савременог друштва последњих деценија прате динамичне промене у сфери социјално-економских и политичких односа. Ови токови створили су један потпуно нов модел у оквиру кривичног права и правосудних система модерних капиталистичких друштава. У основи оваквог развоја стоји глобална тенденција одбацивања модела социјалног благостања и смањења средстава која се троше из државног буџета. Та стратегија повезана је са притиском да се јавно одбаци политика колективизма и идеологија која је подржава. Уместо идеје државе благостања, врлине и вредности „тржишног приступа“ се величају као „лек“ за све економске и социјалне болести друштва. Као резултат, упркос општег пораста животног стандарда, индивидуалне потрошње и стицања материјалних добара, један значајан део популације је мање или више искључен из глобалног економског просперитета. Нимало не изненађује да је таква ситуација у очигледној корелацији са степеном криминалитета.

Перманентно супротстављање неједнакостима у друштву и социјалној депривацији може се остварити кроз едукацију, обезбеђивање запослења, смештаја, развој јавних установа које поспешују осећање припадности и кохезије, како би се створили услови да криминално понашање буде мање стимулативна опција, макар за економски маргинализован део популације. Међутим, садашња ситуација оставља отворене могућности репродуковања образаца релативне депривације и социјалне ексклузије која служи као катализатор за будуће криминално понашање. Предност која се даје тржишној економији над социјалном политиком, што је основни елемент глобалистичког пројекта модернизације, не може помоћи да се смањи утицај неједнакости расподеле друштвених добара, као „покретача нереда у срцу система“ (*Young, 1992*).

Истовремено док се одустаје од пројекта „државе благостања“, све се више наглашава индивидуална одговорност појединца у различитим областима, укључујући и криминалну политику. Ретрибутивни принципи, заједно са неокласичним појмовима личне одговорности и рационалног избора, заменили су идеје друштвеног благостања, третмана и рехабилитације, а превенција криминала постаје све више одговорност „активног грађанина“, пре него одговорност државе. Оваква размишљања довела су, пре свега у САД и Великој Британији, до увођења строгих закона под слоганом „three strikes and you're out“ – „три прекршаја и испадаш“. Званична политичка реторика која је дала предност строгом кажњавању преступника и за најситније преступе (тзв. „нулта толеранција“ криминала) послужила је да изазове наклоност јавности према оваквом виду реакције на криминал. Када се једном достигне, оваква „жеља“ јавности постаје неутољива, као што се управо десило у САД (Currie, 1996). Строго кажњавање све већег броја криминалаца неизбежно води поткопавању идеје о целисходности било какве друге санкције осим казне затвора, а такође повећава ризик да смањење издвајања буџетских средстава за друге мере посредно утиче на структуралне узроке криминала. Према статистичким подацима, у периоду од 1980. до 1993. године у САД је скоро преполовљен износ средстава намењених програмима обуке и запошљавања преступника, док су у истом периоду трошкови корекционих установа порасли за 521% (Currie, 1996). У Британији је 1998. године дошло до ванредног издвајања 43 милиона фунти за буџет Министарства унутрашњих послова како би се изашло на крај са нарастајућим проблемом капацитета затвора који, према речима министра унутрашњих послова, не може бити решен у догледној будућности. Дакле, као у зачараном кругу, повећање затворске популације само изнова појачава притисак на систем.

С друге стране, овакво претерано ослањање на кажњавање производи идеологију „они и ми“, односно „криминологију других“ како је David Garland назива, у којој се они који врше кривична дела замишљају као „претећи отпадници, ужасни странци, одбачени и покварени“, од којих се ми остали – претпостављена већина – морамо заштитити (Garland, 1996). Оваква идеологија може имати криминогене ефекте због своје тенденције да оснажује постојеће обрасце економске маргинализације и релативне депривације (Box, 1985). Осим тога, повећавајући опште осећање несигурности, овакав дијалог служи за повећање интензитета друштвене реакције на кршење закона. У комбинацији, ови фактори имају моћ да повећају мере социјалне контроле и захтеве за кажњавањем. На овај начин се заправо одржава нека врста „дефицита кажњавања“ (Leadbeater, 1996),

што произилази из несразмере између реалних могућности и захтева за различитим формама кажњавања које ће учинити друштво сигурнијим.

ШТА ЈЕ НОВА ПЕНОЛОГИЈА?

Карактеристика савремених друштава је продужена формална контрола која се остварује применом технолошких достигнућа. Опседнутост страховима од стварне или умишљене опасности до те мере прожима свакодневни живот да практично обликује људску свест и конфигурише институције система. Правећи паралелу са апокалиптичним светом Орвелове 1984, амерички криминолог *Gary Marx* наводи да се елементи социјалне контроле мењају на један суптилан и невидљив начин, стварајући утисак да се ради о уобичајеним мерама на које грађани добровољно пристају (*Marx*, 1986). Стихови песме популарне групе *Police (Every breath you take, Every move you make, Every bond you break, Every step you take, ... I'll be watching you)* на сликовит начин указују на присуство „Великог Брата“. *Stanley Cohen* говори о тотално администрираном друштву у коме држава помоћу својих контролних механизма (полиција, обавештајне службе, социјални сервис итд.) као помоћу рибарске мреже стално „прочишћава друштво хватајући, процесуирајући и рециклирајући популацију“.

У оваквим околностима јавља се концепт нове пенологије који схвата криминал као један системски феномен, а кривичноправну политику као проблем управљања статистичким ризиком. Пут од „старе“ ка „новој“ пенологији подразумевао је померање интересовања са појединца према групама преступника, са третмана на менаџмент, са професионализма ка „менаџеризму“. Идеја да се проблем криминалитета може елиминисати или ставити под потпуну контролу је напуштена, а пажња је померена са индивидуалног кривца на генералну политику усмерену ка типовима и обиму криминалног понашања. Ехо песимизма криминолога из средине 1970-тих година одјекнуо је наишавши на једногласно одобравање политичара и јавности којима је „доста трошења новца“ на немогућу мисију рехабилитовања преступника.

Да „нова пенологија“ и није тако нова видимо из описа који се могу наћи, поред осталих, још у радовима *Thomas Matheisen*-а (1983) и *Anthony Peters*-а (1986). У моделу нове пенологије кривично право се схвата као један од бројних формалних и неформалних облика социјалне контроле, при чему свако може изабрати рационалан пут, неспутан моралним ограничењима. Одржавање самог кривичноправног система и тежња за што

већом ефикасношћу постају унутрашње вредности које се желе постићи. Шире друштвене и етичке вредности, правне норме и уставни принципи су искључени јер према Питерсовим речима:

„Многи од ранијих хуманих идеала су изгубљени у скретању према централизованом, бирократској оријентацији, оријентацији ка тржишној економији, у којој се више пажње поклања финансијским и квантитативним ефектима, него филозофији ресоцијализације.” (Peters, 1986)

Сличну анализу можемо наћи у радовима *Malcolm Feeley*-а и *Johnatan Simon*-а (1992). Иако они нису, попут *Peters*-а, убеђени да је нова пенологија преузела примат над другим пеналним стратегијама, *Feeley* и *Simon* сматрају да она има значајан утицај на пеналну праксу. Ово је првенствено због тога што она указује практичарима на јасне правце за остваривање циљева постављених од стране носилаца криминалне политике у оквиру постојећих ресурса, што је кључни резлог њене популарности у садашњим условима редуковања јавних расхода. Попут *Peters*-а, *Feeley* и *Simon* сматрају да је задатак нове пенологије да управља, а не тежња да трансформише преступника, стога што је нагласак на одржавању интегритета система, а не на екстерним друштвеним циљевима, као што су елиминисање криминала и реинтеграција преступника у друштвену средину. Према томе, нова пенологија је мање заинтересована за дијагнозу и третман индивидуе, а више за идентификацију, класификацију и управљање непослушним групама разврстаним према степену друштвене опасности. У основи овог циља стоји међусобни утицај права и економских кретања који је помогао усвајање статистичких техника управљања ризицима преузетим из економских теорија.

Сагласно томе, *Feeley* и *Simon* свој модел називају термином „статистичка правда“ којим много јасније идентификују повезаност економске и пенолошке логике у овој парадигми. Императив нове „статистичке“ пенологије је управљање једним перманентно опасним сегментом популације (подкласа трајно искључених, непоправљивих, дисфункционалних девијаната), одржавајући притом систем уз минималне трошкове. Његов циљ није да елиминише криминал, већ да га „нормализује“ балансирајући између криминала и контроле криминала кроз систематску координацију. Нова пенологија нема аспирације да рехабилитује, реинтегрише, обезбеди запослење или томе слично, већ барата много грубљим терминима: управљање ризиком кроз затварање преступника.

Тежња за управљањем преступничком популацијом се манифестује кроз језик и стратегије нове пенологије. *Feeley* и *Simon* посебно наглашавају три основна елемента нове пенологије: прво, она се манифестује кроз

нови дијалог који, када говори о преступничкој популацији, у први план ставља појмове ризика и вероватноће, а не моралистичке судове о појединцима. Друго, нова пенологија поставља нове циљеве, за разлику од ранијих који полазе од кажњавања и нормализације преступника; циљеве који су фокусирани на идентификовање и управљање групама криминалаца. Коначно, овај заокрет има практичне импликације у смислу покретања развоја нових техника и метода процене ризика преступника.

Иако *Feeley* и *Simon* истичу да парадигма нове пенологије добија уприште на макро нивоу, утичући на промене кривичноправне праксе у постмодерној ери, други теоретичари сматрају да се заправо ради о „старој пракси са новим именом“ (*Lemert*, 1993). Заиста, појам управљања ризиком није нов у пенолошкој пракси. Још током првих деценија 20. века развијане су бројне корекционе и рехабилитативне методе чији је циљ био неутралисања ризика преступника. Док се неке од стратегија нове пенологије могу сматрати револуционарним, схватање да постоје класе преступника које треба третирати у складу са степеном њихове опасности по друштво није нова идеја. Такође, примена статистичких метода процене на различитим нивоима кривичноправног система датира још од 1930-тих година, међутим, циљ такве процене у ери нове пенологије није третман преступника, већ контрола ризика који представљају по друштво.

Када се појавила, нова пенологија је уткана у много шире окружење, јавни сектор управљања, односно „нови друштвени менаџмент“, у коме се влада и судови појављују као менаџери, а грађани као клијенти и корисници сервиса. Може се приметити да „нови друштвени менаџмент“ користи исти дијалог са новом пенологијом и нуди нове технике организовања и управљања активностима у делу јавног сектора у коме нова пенологија делује. Тамо где главни циљ пенологије постаје управљање трајно опасном подпопулацијом уз минималне трошкове, „нови друштвени менаџмент“ са својим комерцијално изведеним решењима заснованим на конкуренцији, сматра себе идеално опремљеним за постизање тих циљева. Такође је јасно да и нова пенологија као и „нови друштвени менаџмент“ покушавају да фаворизују оне вредности које дају приоритет интегритету система и ефикасној контроли унутрашњих процеса. Ова сличност приступа потхрањује симбиозу ова два концепта и објашњава због чега су оба привлачна носиоцима власти који покушавају да редефинишу политику у складу са циљевима који се лакше могу евалуирати и презентовати (*Brownlee*, 1998).

Нови друштвени менаџмент и нова пенологија су имали јасан утицај на обликовање и усмеравање кривичног правосуђа многих земаља током

последњих двадесетак година. То имплицира да се циљеви и пракса савремених кривичноправних система нису променили као резултат прецизно структурисане политике, већ пре свега из послушности према трендовима глобализације, или како каже *Giddens*, „процеса промене суштински повезаних са трендом глобализације у пост-модерној ери“ (*Giddens*, 1991). Као доказ да је ово тачно може нам послужити чињеница да и промене политичких партија на власти не доносе било какав значајнији напредак или промене у пеналној политици, без обзира на јавну реторику и предизборна обећања.

У којој мери се нова пенологија јавља као посебна стратегија може се видети на пољу имплементације, дакле у пенолошкој пракси, а посебно у областима где се „додирјују“ институција и „спољашњи свет“, као што је нпр. паролни надзор или пробација. Управо на овом нивоу, кроз интеракцију службеника паролног надзора и пробационера са клијентом, се могу сагледати одређени елементи „менаџерског“ приступа нове пенологије. Према *Simon*-у (1993), задатак службеника који се налазе „у првим редовима“ јесте да применом статистичких метода процене ризика „проследе“ клијента ка одговарајућем сервису, без дубљег уплитања у његов живот.

Један од аргумената у прилог нове пенологије је, како каже амерички криминолог *Larry Siegel*, ревизија концепта сиромаштва. Појам „подкласе“ се данас користи за означавање великог дела популације која је затворена у зачарани круг сиромаштва и безнађа. Они који управљају кривичноправном политиком раздвајају људе према расним и социјалним карактеристикама. Уместо тежње за рехабилитацијом појединаца они се окрећу ка реалним задацима контроле и управљања овим непоправљивим групама. Чињеница да су подкласе перманентне оставља мало наде да се њиховим члановима може помоћи (*Siegel*, 1993).

Feeley и *Simon* указују да је популистичко виђење криминала у потпуној супротности са принципима нове пенологије и да може угрозити њену одрживост. Главно размимоилажење лежи у одређивању узрока криминала и улози индивидуе у криминалном понашању. Претежно мишљење да је криминалац вољни актер криминалног понашања, не рефлектује се у идејама нове пенологије. Нова пенологија заправо и није толико заинтересована за узроке, колико за контролу криминалног понашања. Она не тежи да смањи криминалитет, већ да га контролише уз што мање трошкове. Иако се циљеви нове пенологије могу поклапати са онима што очекује јавност, одговарајуће методе за њихово остваривање могу се потпуно разликовати. Општи став јавности да треба бити строг према онима који крше законске норме, и то на један отворен, осветнички начин, нема упо-

риште у принципима нове пенологије. Како наводе аутори, иако нова пенологија наизглед промовише циљеве који су комплементарни са приступом заснованим на кажњавању, она заправо поставља другачије циљеве у специфичним подручјима пенолошке праксе. Тамо где нова пенологија има тенденцију да промовише појам „нормализације“ криминала и трага за „мекшим“ решењима, попут примене диверзионог модела у циљу смањења трошкова, казнени приступ испуњава очекивања јавности да је неопходна оштра реакција на било какво кршење закона, без обзира на трошкове и ефекте таквих мера на смањење стопе криминала. Логична је последица да ће све већи број оних који су под ризиком криминализације ући у формални правосудни систем и на тај начин само повећавати притисак на све делове система, што се наравно одражава и на укупне трошкове.

ЗАКЉУЧАК

Доминација америчке криминолошке и пенолошке литературе, као и мноштво идеја у овим областима несумњиво су резултат креативности америчких теоретичара, али свакако и последица околности да САД представљају државу са највећом стопом криминалитета међу западним земљама. Готово 3% од укупног броја одраслих Американаца налази се под неком врстом корекционог надзора. Истовремено, технолошка достигнућа која су одавно изнад домена научне фантастике омогућавају примену мера контроле не само криминала, већ контроле друштва у целини. „Строго контролисано друштво“ које не успева да се избори са криминалом ипак не може представљати добар узор, па је, како наводи *E. Currie*, трансплантирање америчких решења често погрешна опција за решавање проблема криминала у Европи. Уколико је основни циљ пеналне политике, као што принципи нове пенологије имплицирају, одржавање стопе криминалитета на задатом нивоу управљајући системом уз минималне материјалне трошкове, таква перспектива не делује нимало оптимистички. Када логика слободног тржишта доминира у сфери друштвених односа, кривичноправни систем постаје средство принуде, а трагање за социјалном правдом сувишан задатак. Ситуација у којој статистичка процена одређује да ли ће неко завршити на „сметлишту друштва“ доноси помало застрашујућу визију Орвеловог света будућности. Одустајање од идеја рехабилитације и индивидуализације прагматичним потезом избацавања „трале јабуке из корпе“ се не би могло оценити као корак напред пено-

лошке мисли. Иако је концепт нове пенологије наишао на одобравања у САД, чија администрација поздравља примену оштрих мера према преступницима и свако настојање за уштедом „пара пореских обвезника“, изостала је његова шира популарност чак и у Великој Британији која је одувек више подложна хегемонији америчке културе. Европски културни простор, са својом традицијом и разноликошћу социјалних и политичких поднебља ипак није спреман да прихвата лекције друштвене контроле од земље која, како један аутор духовито наводи, може говорити о томе колико и Саудијска Арабија о поштовању права жена. Стога и можемо овај рад закључити учтивим речима: „Thanks, but not thanks“.

ЛИТЕРАТУРА

- Box S. (1985), *Recession Crime and Punishment*.
- Brownlee I. (1998), *New Labour – New Penology? Punitive Rhetoric and the Limits of Managerialism in Criminal Justice Policy*, Journal Of Law And Society, Vol. 25, No 3.
- Crawford A. (1997), *The Local Governance of Crime: Appeals to Community and Partnership*.
- Currie E. (1996), *Is America Winning the War against Crime and should Britain follow its example?*
- Feely M., Simon J. (1992), *The new penology: notes on the emerging strategy of corrections and its implications*, Criminology, Vol. 30.
- Giddens A. (1991), *Modernity and Self-Identity*.
- Garland D. (1996), *The limits of the sovereign state: strategies of crime control in contemporary society*, British Journal of Criminology, Vol. 36.
- Leadbeater C. (1996), *The Self-Policing Society*.
- Lemert E. (1993), *Visions of Social Control: Probation Considered*, Crime and Delinquency.
- Marx G. (1986), *The Iron Fist and the Velvet Glove: Totalitarian Potentials Within Democratic Structures*, Sage Publications, Beverly Hills, CA.
- Mathiesen T. (1983), *The future of control systems – the case of Norway*, у *The Power to Punish*, eds. D. Garland and P. Young.
- Peters A. (1986), *Current trends in Criminal Law*, у *Criminal Law in Action*, eds. J. van Dijk, C. Haffman, F. Rutter, and J. Schutte.
- Siegel L. (1993), *Criminal Justice Update*, Fall, West Publications.
- Simon J. (1993), *Poor Discipline: Parole and the Social Control of the Underclass*.

- Tonry M. (1994), *Malign Neglect: Race, Crime and Punishment in America*.
Young J. (1992), *Ten points of Realism, у Rethinking Criminology: The Realist Debate*, eds. J. Young, R. Matthews.

NEW PENOLOGY – OLD PRACTICE WITH A NEW NAME

By Snežana SOKOVIĆ,
Danica VASILJEVIĆ

ABSTRACT

Development of the contemporary society in the past few decades is followed by dynamic change of social, economic and political relations. One of the main characteristics of liberal society is obsession with fears of real or virtual danger; the fear which is modeling human conscience and configuring state institutions. As a result there is a wide array of social control measures that also have its reflection in the field of criminal justice. Faced with worrying increase of crime during 1990s in the USA decided to get tough with offenders.

The concept of „new penology” emerged with the notion that the primary aim of justice system is to control the risk offenders pose to society. Relative abandonment of individual in defining and managing offender population is noticeable. Rehabilitation is no longer in the focus of new penology, because „dangerous offender derived from an underclass abandoned to a fate of poverty and despair can not be corrected”. Instead, the relevant question for criminal policy makers became how to manage risk and identify criminogenic situations and behaviors at the lowest possible cost.

In this paper authors are inquiring whether the american „three strikes and you are out” logic is just a temporary decline of rehabilitation idea or, as some criminologists say, modern penology is becoming „the art of punishment and the science of oppression”.

Key words: offenders, rehabilitation, new penology, social control.